

УДК 343.98

ПОНЯТТЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

М. В. КАПУСТИНА,

канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Розглянуто техніко-криміналістичні засоби як структурний елемент техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинам, запропоновано авторське визначення цієї криміналістичної категорії.

Ключові слова: техніко-криміналістичне забезпечення; техніко-криміналістичні засоби; спеціальні технічні засоби; прилади, пристосування, прийоми, методи.

У структурі криміналістичного забезпечення як сукупності (системи) засобів, розроблених наукою криміналістикою та апробованих судово-слідчою практикою, що використовуються на основі отриманих знань та вмінь, відповідно до загальних засад й завдань кримінального провадження, працівниками органів кримінальної юстиції з метою протидії злочинам, окреме місце займають техніко-криміналістичні засоби, які використовуються для проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Попри те, що техніко-криміналістичному забезпеченню присвячено чимало праць, зокрема таких науковців, як М. Б. Вандер, О. Х. Волинський, В. Г. Гончаренко, Є. П. Іщенко, О. А. Леві, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, П. Т. Скорченко, О. В. Холопов та ін. [3–5; 13; 7; 2; 11–12; 15] і воно вважається самим розробленим елементом теорії криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів [1, с. 20], дотепер не існує однастайності поглядів науковців на цю проблему. Зазначене зумовлює потребу в продовженні дослідження розглянутої проблематики з метою напрацювання уніфікованих підходів до розуміння цієї криміналістичної категорії.

Метою статті є аналіз існуючих наукових підходів до розуміння техніко-криміналістичних засобів протидії злочинам та запропонування власного авторського визначення цієї криміналістичної категорії.

Уперше визначення криміналістичних засобів було запропоновано А. І. Вінбергом у підручнику «Криміналістика» (1950 р.), якими він вважав апаратуру, матеріали, обладнання, що спеціально використовуються для виявлення, збирання, фіксації та дослідження судових доказів [12, с. 23]. З цього визначення вбачається, що автор до криміналістичних засобів відносив лише технічні прилади та матеріали, які використовуються для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження речових доказів. Пізніше свою точку зору щодо поняття техніко-криміналістичних засобів (надалі – ТКЗ) висловив й О. А. Леві, який визначав їх як прилади, інструменти, пристосування, котрі на основі спеціально розроблених методів використовуються з метою виявлення, фіксації, дослідження перевірки та демонстрації доказів, найбільш повної фіксації перебігу та результатів слідчих і судових дій, а також попередження злочинів [7, с. 9]. Заслугою О. А. Леві є те, що він акцентує увагу на тому, що технічні прилади, пристосування та інструменти не можливо використовувати без спеціально розроблених методів та прийомів. Неодноразово свою думку із розглядуваної проблематики висловлював й М. О. Селіванов, який до ТКЗ відносить не тільки прилади, інструменти, пристосування, матеріали, а й методи (способи, прийоми, методики), що застосовуються в криміналістичних цілях [11, с. 13].

Отже, аналіз визначень техніко-криміналістичних засобів, які надавалися в різні періоди розвитку науки криміналістики та її галузі «криміналістична техніка», надає підстави стверджувати, що поняття «техніко-криміналістичні засоби» розглядається у двох аспектах – вузькому та широкому. У вузькому розумінні ТКЗ – це прилади, пристосування та матеріали, які використовуються для збирання, дослідження та використання доказів або створення умов, що ускладнюють вчинення злочинів. У широкому – це не тільки технічні прилади, пристосування та матеріали, а й технічні прийоми, методи та методики їх

застосування, які використовуються для вирішення завдань, пов'язаних з розкриттям, розслідуванням та попередженням злочинів. На нашу думку, більш доречним слід вважати широке розуміння техніко-криміналістичних засобів протидії злочинів, за яким це не лише технічні прилади, пристосування та матеріали, а й техніко-криміналістичні прийоми, методи, способи щодо їх використання у протидії злочинам. Більш того, вважаємо, що відокремлення прийомів, методів, способів застосування від самих технічних приладів, пристосувань та матеріалів суттєво знижує їх функціональне призначення, негативно позначається на ступені достовірності об'єктів, що мають (або матимуть) доказове значення у кримінальному провадженні.

Із запропонованого підходу до розуміння техніко-криміналістичних засобів протидії злочинам випливає, що у їх структурі існує два елементи: 1) власне технічні прилади, пристосування та матеріали; 2) прийоми, методи та способи їх застосування. Саме ці елементи в їх поєднанні й виступають об'єктами дослідження. Щодо технічних приладів, апаратів, пристосувань, які входять до поняття «техніко-криміналістичні засоби», то в останні роки спостерігається тенденція до розширення їх кола. З одного боку, ця тенденція є об'єктивною, оскільки наука криміналістика не стоїть на місці, а постійно розвивається, завдяки чому розробляються та впроваджуються в практичну діяльність нові ТКЗ, які є більш продуктивними й результативними при їх використанні працівниками органів кримінальної юстиції у боротьбі зі злочинами. З іншого – простежується суб'єктивний чинник їх до штучного розширення. Так, до ТКЗ іноді відносять засоби охоронної сигналізації, автоматичні фото та відео камери, що встановлюються на об'єктах, котрі знаходяться під охороною, засоби оргтехніки, зв'язку, транспорту та ін. [2, с. 42-43]. З розглядуваного питання достатньо аргументованими виглядають заперечення висловлені П. Т. Скорченком, який наголошує на тому, що для відмежування техніко-криміналістичних засобів від інших технічних засобів, що використовуються у боротьби зі злочинністю, треба керуватися такими критеріями: а) цільове призначення технічних засобів; б) на яку категорію

суб'єктів розраховано використання даного технічного засобу [12, с. 27]. Наведені аргументи до певної міри співзвучні з виокремленими нами ознаками техніко-криміналістичних засобів. Зокрема, такими ознаками є те, що вони використовуються тільки співробітниками органів кримінальної юстиції (слідчими, співробітниками оперативних підрозділів, прокурорами та слідчими суддями) на основі отриманих знань та вмінь, відповідно до загальних засад та завдань кримінального провадження з метою протидії (а саме виявлення, розкриття, розслідування, профілактики, припинення та запобігання) злочинам.

З урахуванням зазначених ознак, вважаємо, що до техніко-криміналістичних засобів не можна відносити:

1) охоронну сигналізацію, оскільки, по-перше, суб'єктами їх використання є працівники охоронних служб, агентств та взагалі будь-які громадяни, які намагаються захистити своє майно від сторонніх посягань; по-друге, як наголошує П. Т. Скорченко, охоронна сигналізація створена (розроблена) з метою отримання тривожного сигналу про проникнення на об'єкт, що знаходиться під охороною сторонніх осіб. Вона застосовується не у зв'язку з порушенням кримінального провадження та проведенням слідчих дій [Там само, с. 28-29];

2) засоби зв'язку, оскільки їх цільове призначення це передача інформації у вигляді певних сигналів [16]. Ці засоби дійсно можуть використовувати для зв'язку між собою, наприклад працівники слідчо-оперативної групи, членами якої є слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів та інші, але це не надає підстав відносити їх до техніко-криміналістичних;

3) транспортні засоби, оскільки їх цільове призначення перевезення осіб або вантажів. У рамках кримінального провадження співробітники органів кримінальної юстиції, а саме такі як слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів використовують транспортні засоби для виїзду на місце проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів та перевезення вилучених під час їх здійснення об'єктів (предметів), але від цього, транспортний засіб не змінює свого призначення [Там само, с. 29]. Виключення

складають спеціально обладнані пересувні криміналістичні лабораторії (надалі ПКЛ), оскільки окрім своєчасного виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення та транспортування вилучених з нього об'єктів, ПКЛ надає можливість забезпечити провадження процесуальних дій науково-технічними приладами, пристосуваннями та матеріалами, проводити в ній попередні дослідження з застосуванням техніко-криміналістичних прийомів та методів.

Отже, з метою формулювання уніфікованого підходу до визначення техніко-криміналістичних засобів мають бути враховані такі ознаки як наукова обґрунтованість, апробація судово-слідчою практикою, умови використання, спеціальний суб'єктний склад (співробітники органів кримінальної юстиції - слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, слідчий суддя, що мають відповідні знання та вміння для роботи з цими засобами), обов'язковість їх застосування відповідно до загальних засад та завдань кримінального провадження задля протидії злочинам. Більше того, на наше переконання зазначені ознаки доцільно відбити у самому визначенні техніко-криміналістичних засобів.

Звертаючись до запропонованих у криміналістичній літературі дефініцій техніко-криміналістичних засобів, слід зазначити, що окремі науковці включають до неї виключний (на їх погляд) перелік ТКЗ. Так, П. Т. Скорченко, під техніко-криміналістичними засобами розуміє апаратуру, обладнання, пристосування, копіюючі матеріали, реактиви, криміналістичні обліки, довідники та довідникові системи, технічні прилади, методи та методики, що використовуються при виявленні й розслідуванні злочинів слідчим, дізнавачем, спеціалістом-криміналістом і експертом-криміналістом для отримання об'єктивного уявлення про обстановку на місці проведення слідчої дії, виявлення, фіксації, вилучення та дослідження речових доказів з метою отримання орієнтуючої та доказової інформації, що має значення для розкриття, розслідування та попередження злочинів [12, с. 25]. На переконання П. Т. Скорченка, перевагою цього визначення є те, що воно включає вичерпний перелік техніко-криміналістичних засобів, вказує на їх цільове призначення та

суб'єктів застосування [12, с. 25].

Ми не поділяємо оптимізму цитованого науковця і вважаємо, що включення до визначення вичерпного переліку техніко-криміналістичних засобів призведе до того, що воно буде потребувати періодичного оновлення в залежності від міри появи та розроблення нових, сучасних технічних засобів. На наше переконання, відмова від перелічення техніко-криміналістичних засобів у визначенні сприятиме тому, що запропоноване визначення буде відповідати сучасному рівню технічної думки, усуне перешкоди у використанні новітніх технічних засобів (тих, що не перелічені у визначенні), позбавить науковців від необхідності у постійному його оновленні.

Розглядаючи техніко-криміналістичні засоби як елементи техніко-криміналістичного забезпечення, що у свою чергу є однією зі складових частин криміналістичного забезпечення в цілому, вважаємо за доцільне розподіли ТКЗ на дві групи залежно від форми застосування: 1) засоби, що використовуються відкрито, тобто під час проведення слідчих (розшукових) дій; 2) засоби, що використовуються таємно (спеціальні), тобто під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, такий розподіл є виправданим і пояснюється тим, що з прийняттям 13.04.2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу, окремі норми якого не тільки зазнали суттєвих змін, а й є нововведеними – це стосується гл. 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Законодавець окреслив їх як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню [6, с. 628].

Організація та проведення негласних слідчих дій має свої специфічні особливості. Однією з яких є те, що окремі з них проводяться із використанням спеціальних технічних засобів (надалі СТЗ). Відповідно до Ліцензійних умов «Провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного

отримання інформації» спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації є технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації [8]. Так, згідно з додатком «кодів товарної номенклатури Митного тарифу України, затвердженого Законом України «Про Митний тариф України», відповідно до яких разом з технічними засобами побутового призначення та їх складовими частинами також визначаються і СТЗ до п. 1 наказу СБУ та ДПА «Про взаємодію Служби безпеки України та органів державної податкової служби України з профілактики, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень у сфері розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації та торгівлі ними» СТЗ залежно від цільового призначення поділені на групи: СТЗ для негласного візуального спостереження та документування (прилад спостереження з гіростабілізацією зображення та можливістю реєстрації зображення, електронно-оптична апаратура прихованого використання, прилад нічного бачення з можливістю реєстрації зображення, система прихованого та акустичного контролю та ін.); СТЗ для негласного прослуховування телефонних переговорів (радіоапаратура для негласного прослуховування телефонних переговорів, наприклад, передавачі для радіотелефонного, радіотелеграфного зв'язку, радіомовлення або телебачення, до складу яких входять приймальна, звукозаписувальна чи звуковідтворювальна апаратура та ін.); СТЗ для негласного перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку (комплекс засобів радіомоніторингу, наприклад, спеціалізовані пристрої зняття інформації з оптичних, кабельних і дротових ліній зв'язку, програмне забезпечення отримання негласного доступу до аудіо-, відео-, текстової інформації, а також даних, які передаються оптичними, кабельними та дротовими лініями та ін.); СТЗ для негласного проникнення у приміщення,

транспортні засоби та їх обстеження (портативний рентгенопристрій, нелінійні локатори та радіолокатори, універсальний засіб відмикання замків) та ін. [10].

Аналіз юридичної літератури, присвяченої проблемам техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування, показує, що питання про віднесення «спеціальних технічних засобів» або «засобів оперативної техніки» до техніко-криміналістичних засобів є дискусійним. Деякі науковці вважають, що «засоби спеціальної (оперативної) техніки» не слід відносити до техніко-криміналістичних і наводить такі аргументи: 1) ці засоби (оперативної техніки) розраховані на негласне отримання інформації, з урахуванням чого і конструюються; 2) цільове призначення цих засобів отримання інформації про злочини, що готуються або вчинені не процесуальними методами; 3) отримана інформація без введення її в процес розслідування процесуальними методами не може бути доказом; 4) суб'єктами використання засобів є оперативні працівники, які керуються законом «Про оперативно-розшукову діяльність», а не кримінально-процесуальним законодавством. Тому оперативна техніка – це не частина техніко-криміналістичних засобів, а самостійний вид техніки, що має своє специфічне призначення та своїх суб'єктів застосування [12, с. 28]. Позиція П. Т. Скорченка ґрунтується на нормах кримінально-процесуального законодавства Російської Федерації та старого КПК України, які не регламентують слідчі (розшукові) дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

Прибічники іншої позиції, навпаки вважають, що спеціальні технічні засоби доцільно відносити до техніко-криміналістичних. Зокрема, А. Є. Федюнін, наголошує на тому, що «спеціальна техніка» може бути віднесена до техніко-криміналістичних засобів, якщо вона створена виключно для забезпечення проведення процесуальних дій визначених кримінально-процесуальним законодавством, як правило не застосовується в інших сферах діяльності, окрім кримінального судочинства, тактика та методика її використання мають особливості, що зумовлені специфікою названого напрямку

діяльності, вказаного призначенням цього технічного засобу [14, с. 16]. У свою чергу К. К. Горяінов вважає, що спеціальною технікою вважається система криміналістичних та інших технічних засобів, які використовуються для оперативно-розшукового забезпечення у боротьби зі злочинністю, негласно при проведенні оперативно-розшукових заходів, за правилами регламентованими спеціальними нормативними актами [8, с. 170].

З огляду на наведене, а також враховуючи зміни у вітчизняному законодавстві щодо статусу негласних слідчих (розшукових) дій і набуття доказового значення, отриманих в ході їх провадження результатів, можна стверджувати про зміну статусу і самих спеціальних технічних засобів, які застосовуються не лише співробітниками оперативних підрозділів, а й слідчими, прокурорами у рамках кримінального процесуального законодавства.

Отже, якщо використання спеціальних технічних засобів, які є науковими та апробованими судово-слідчою практикою, здійснюється відповідно до загальних засад та завдань кримінального провадження, регламентовано КПК України, застосовується спеціальними суб'єктами – співробітниками оперативних підрозділів, слідчими та прокурорами, які мають відповідний дозвіл та володіють необхідними знаннями та вміннями (методами, способами, прийомами) щодо їх застосування, за цільовим призначенням (наприклад, негласного проникнення у приміщення) та загальною метою протидії злочинам, то їх варто віднести до техніко-криміналістичних засобів.

Таким чином, під техніко-криміналістичними засобами слід розуміти прилади, пристосування, матеріали, а також прийоми, методи, способи їх застосування (гласні та таємні) для виявлення, фіксації, вилучення, зберігання, дослідження об'єктів, які мають (матимуть) доказове значення або створюють умови, що ускладнюють вчинення суспільно небезпечного діяння, розроблені (пристосовані) наукою криміналістикою та апробовані судово-слідчою практикою, використовуються на основі отриманих знань та вмінь, відповідно до загальних засад й завдань кримінального провадження, співробітниками органів кримінальної юстиції з метою протидії злочинам.

Список літератури:

1. Барбачакова Ю. Ю. Техничко-криміналістическое обеспечение расследование контрабанды : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. Ю. Барбачакова. – М. : Гос. образов. учреждение высш. проф. образования «Российская таможенная академия», 2006. – 25 с.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. / П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Право, 1997. – 256 с.
3. Вандер М. Б. Применение научно-технических средств при расследовании преступлений : конспект лекцій / М. Б. Вандер. – СПб. : Санкт-Петерб. юрид. ин-т Ген. прокуратуры РФ, 2000. – 60 с.
4. Волинский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. в виде научн. доклада ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Ф. Волинский. – М. : Юрид. ин-т МВД России, 1999. – 65 с.
5. Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого / В. Г. Гончаренко. – К : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 208 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
7. Леви А. А. Процессуальные и криминалистические проблемы применения научно-технических средств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Леви. – М. : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1977. – 32 с.
8. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації [Електронний ресурс] / затвер. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 30.01.2011 р. № 35. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua> - 10.02.2014.
9. Оперативно-розыскная деятельность : учеб. / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 826 с.
10. Про взаємодію Служби безпеки України та органів державної податкової служби України з профілактики, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень у сфері розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації та торгівлі ними» від 09.07.2001 р. № 176/278 [Електронний ресурс] : наказ СБУ та ДПА. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. - 11.02.2014.
11. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования преступлений: (правовые, методологические основы применения, современное состояние и перспективы развития) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Н. А. Селиванов. – М., 1965. – 32 с.;
12. Скорченко П. Т. Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса : дисс. в виде научн. доклада ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / П. Т. Скорченко. – М. : Московская гос. юрид. академия, 2000. – 69 с.
13. Техничко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений / под ред. Е. П. Ищенко, П. Т. Скорченко. – М. : Былина, 2000. – 204 с.
14. Федюнин А. Е. Правовое регулирование применения технических средств в сфере уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Е. Федюнин. – М. : Академия управления МВД России, 2008. – 40 с.
15. Холопов А. В. Научные методы и технические средства в судебном следствии / А. В. Холопов. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 248 с.
16. Энциклопедия Кольера [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://enc-dic.com>

Капустина М. В. Понятие технико-криминалистических средств обеспечения противодействия преступлениям.

Рассмотрены технико-криминалистические средства как структурный элемент технико-криминалистического обеспечения противодействия преступлениям, предложено авторское определение этой криминалистической категории.

Ключевые слова: технико-криминалистическое обеспечение; технико-криминалистические средства; специальные технические средства; приборы, приспособления, приемы методы.

Kapustina M. V. Concept of technical and forensic means to ensure the combat crimes.

Considered technical and forensic tools as a structural element of technical and forensic software to offenses, invited the author's definition of the forensic category.

Key words: technical and forensic software, technical and forensic tools, special equipment, instruments, tools, techniques methods.

